

Miroslav KOVÁŘ – Vlastislav KRACÍK (edd.), *Benediktinský klášter v Opatovicích. Studie k architektuře a dějinám klášterů 3, Opatovice and Labem – Praha: Unicornis 2022, 171 s. ISBN 978-80-8662-19-3.*

Benediktinský klášter v Opatovicích sice nepřežil počátky husitské revoluce, avšak pro jeho stáří jej můžeme řadit mezi čelné církevní instituce středověkých Čech s kořeny hluboko v 11. století podtržené jak falzem zakládací listiny z 12. století,¹ tak jedním z mála originálních bohemikálních historiografických děl klášterní provenience, *Hradištsko-opatovickými letopisy*. S tušeným významem kláštera přitom kontrastuje nedostatečně poznaná písemná kultura kláštera,² stejně jako jeho málo známá „materialita“, jejímž důsledkem je nejspíše fakt, že po E. Nohejlové-Prátové (1925) se již nikdo neujal pokusu shrnout dějiny kláštera.³ Proto lze jenom uvítat jednak konferenci, jednak sborník, které byly tomuto klášteru věnovány. Jak upozorňuje již jeden z editorů, M. Kovář, výsledek je poněkud disparátní, neboť sborník kromě aktuálního stavu poznání reflektuje také cennou snahu místních dobrovolníků pátrat po minulosti svého rodiště, jež ostatně konferenci i sborník umožnila a přispívá tak k prolínání živé současné kultury a historického (po)vědomí s posledním stavem bádání. Tato lokálně-komemorativně-nadšenecká rovina je zřetelná zejména v prvních třech příspěvcích V. Kracíka, shrnujících průběh konference, možnosti bádání v Dolním Slezsku a zbudování památníku.

Gros textů je však dílem profesionálů. Z tohoto hlediska sborník uvozuje trojice historických příspěvků, z nichž první je studie J. Šrámka, jenž nabízí několik možných čtení *Hradištsko-opatovických letopisů*. S využitím novějších výzkumů ať už na poli paleografie či kodikologie (D. Havel), dějin umění (P. Černý), případně moderního čtení středověkých narativních pramenů (A. Kernbach, M. Wihoda) zasazuje vznikání letopisů do kulturních dějin Evropy, benediktinů a českých zemí. Opatrné Šrámkovy závěry necílí na jedno řešení, avšak respektují možnost několika souběžných možností čtení, které se vzájemně nevyklučují. Umožňují tak letopisy chápat jako výraz snahy kontextualizovat dějiny českého benediktinského mnišství, ale taky českých zemí, případně Moravy do plánu dějin spásy. Ideový koncept letopisů považuje J. Šrámek za ohlas Zdíkovy kulturního okruhu. Šrámkovu studii lze tak chápat mj. jako výzvu

1 Rostislav NOVÝ, *Opatovická fundační listina z r. 1073 – CDB I. 387: nálezoavá zpráva*, *Československý časopis historický* 8 [58], 1960, s. 894–895.

2 Bohumil RYBA, *Nejstarší katalog rukopisů kláštera opatovického*, *Studie o rukopisech* 9, 1970, s. 57–77. Nověji byl identifikován Opatovický misál, VK Olomouc, M III 106 ze 14. stol., srov. Stanislav ČERVENKA – Jana HRBÁČOVÁ – Štěpán KOHOUT, *Misál opatovický*, *Studie o rukopisech* 40, 2010 [2011], s. 5–51. V jinak vyčerpávajícím přehledu kulturního milieu v příspěvku J. Šrámka byl bohužel opominut.

3 Emanuela NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera Opatovického: příspěvek k vlastivědě země České*, Praha 1925.

pracovat s původními rukopisy i za situace, kdy existují respektované edice, neboť jen díky reflexi rukopisné roviny textů je možno tyto texty uchopit nikoli jako „důl na (nečetná) fakta“, avšak spíše jako zdroj informací o ideovém světě autora a jeho kulturním zázemí – ostatně novější doklad této skutečnosti přináší sborník *Moc inkoustu*, v němž Dalibor Havel představuje nově identifikované a dosud zcela neznámé zlomky *Letopisů kláštera Hradisko* psané ještě tamní rukou první poloviny 12. století.⁴

Až k samému závěru existence kláštera nás posouvá studie D. Richtera věnovaná vnitřním sporům v klášteře v l. 1415–1418, jejichž spouštěčem bylo známé přepadení kláštera Janem Městeckým z Opočna, Otou z Bergova a jejich společníky 1. listopadu 1415, snad v důsledku snahy vymoci zástavu upsanou Václavem IV. právě na klášterních zbožích. Autor přesvědčivě ukazuje jednak vnitřní dimenzi sporu, tedy soupeření dvou frakcí podporujících kandidáty na opatský úřad, bývalého komárovského probošta Jana a přeloučského faráře Petra, jednak lokální vazby, jednak přesah směrem nadregionálním (arcibiskupská konzistoř; císařský dvůr; papežská kurie), jež vyústilo v rozprodeje a zástavy jak ze strany konventu, tak ze strany nového českého krále Zikmunda. D. Richter dále ukazuje, že ačkoli se klášter vojensky na prahu husitské revoluce držel zprvu dobře, dokonce na přelomu l. 1420/1 jeho posádka dvakrát porazila Hradecké, ukázala se situace dlouhodobě neudržitelnou a benediktini klášter raději sami opustili. Klášter fakticky zanikl, udržel se pouze jako právní instituce, jejíž opat sídlil v proboštví ve slezské Středě.

Detailně se k poslednímu roku existence kláštera a k jeho střetům s husity vrací zkušený historik F. Šebek. Vycházejí jak ze Starých letopisů českých, tak z Vavřincovy kroniky a zejména z listu neznámého husity na Moravu, precizuje Šebek chronologii tažení husitů z jara 1421. Šebek upozorňuje, že nevědomost autora dopisu o pádu Chudimi nutně datuje dopis do doby před 28. 4. S ohledem na vzdálenosti a obvyklou dobu pochodu vojska i jízdnicích kurýrů, musel pisatel pohybuující se někde mezi Kolínem, Kutnou Horou a Žleby list napsat po 25. 4., snad 26. 4., kdy už se k němu donesla informace o vypálení kláštera. Za pevný bod považuje shromáždění husitských vojsk před Kolínem nad Labem mezi 20. a 22. dubnem 1421. Zde mělo jednak probíhat vyjednávání s Kutnohorskými, jednak se tu měli 22. dubna pokořit i Kolínští. Ještě před podrobením se Kutnohorských 24. dubna klade Šebek oddělení se zvláštního odřadu Diviše Bořka z Miletínka, který měl právě 24. dubna dorazit k opuštěnému klášteru a vypálit jej, aby následně zamířil k Chrudimi, jež se mu 28. dubna rovněž podrobila.

Z perspektivy hmotné kultury se následně areálem kláštera zabývali archeologové,

4 Zlomek popsal již M. Dragoun, příspěvek do katalogu připravil Štěpán KOUDELA, *Zlomek letopiseckých záznamů z kláštera Hradisko*, in: *Moc inkoustu. Středověká knižní kultura na Moravě*, ed. Přemysl Bar – Lukáš Führer – Dalibor Havel a kol., Brno 2024, s. 220–223.

historici umění a architektury. Blok uvozuje bilanční pojednání R. Bláhy, shrnující 250 let archeologických výzkumů na území Opatovic nad Labem, jejichž začátky jsou osobou Bienerberkovou svázány s počátky archeologie v českých zemích vůbec. Také další jména – Mořic Lüsner, Justin V. Prášek nebo L. Domečka – znějí jistě znalcům dějin oboru povědomě. R. Bláha však nepředkládá jen sondu do dějin oboru, avšak pečlivě mapuje i zjištění a artefakty, jimž starší badatelské generace přispěly k poznání. Upozorňuje však, že přesto přeci jenom lépe než klášteřiště známe zázemí kláštera, jež prozrazuje existenci bohatě využívané kulturní krajiny již v dobách okolo jeho založení. Přímo prostoru klášteřiště se věnuje M. Cejpová. Tyto výzkumy spadaly již do doby poválečné (1956–1961) a byly spojeny s A. Hejnou, J. Ratajem a Z. Smetánkou. Jejich výsledky nebyly příliš bohaté, což, jak autorka soudí, nejspíše vedlo k jejich zastavení. R. 1974 byl vyvinut předchůdce dnešního geofyzikálního měřiče a jako testovací plocha byly vybrány právě Opatovice – plochy pro ně vytipoval F. Šebek a E. Nohejlová-Prátová. Pozůstatky stavebních materiálů odhalil výzkum vedený J. Košťálem r. 2009, avšak záchranný charakter, stejně jako nedostatečná publikace nálezu jeho hodnotu omezují – větší množství informací o něm existuje díky T. Čurdovi. Stopy zdi, případně jejího rozvalu v délce přibližně 11 m odhalil georadarový průzkum v témže roce. Přes omezené výsledky starších výzkumů však D. Cejpová předkládá optimistickou vizi, jež počítá s existencí nedhalených pozůstatků starších stavebních konstrukcí, jež by do budoucna mohly napomoci zpřesnit naše poznání o podobě kláštera.

Výsledky nového georadarového průzkumu v r. 2021 představil početný tým autorů. S ohledem na možnou laickou čtenářskou obec popisují autoři nejprve podrobněji podstatu metody. Představené výsledky však pro nemožnost konfrontace s archeologickými zjištěními postrádají konkrétní interpretace.

Otázku architektonické podoby klášteřiště nastiňuje M. Kovář. S ohledem na paralely představené kdysi P. Sommerem předpokládá existenci dřevěné fáze, jež nejspíše trvala zhruba do poloviny 12. století. Počátky přestavby klášterního komplexu klade autor do doby opata Myslocha (1148–1163). Souhlasí s Merhautovou ohledně podoby klášterního kostela – trojlodní baziliky. Následně shledává prvky její výzdoby díky dochované hlavici sloupu, jejíž analogie nachází zejména v Chotěboři (kostel sv. Jakuba Většího), avšak diskutuje i další možné příbuzné hlavice jinde v Čechách, případně ve střední Evropě (mj. Doksany, Milevsko, Cheb, Čechelice, Libčany). Na jejich základě M. Kovář datuje vytesání hlavice do doby okolo 1200. Následně také upozorňuje na aktivity kláštera na jeho statcích ve druhé čtvrtině 13. století, stejně jako na činnost na klášteřišti ve 13. století, jež se však opět mohou opírat jen o pouhé architektonické články a jejich zlomky. Autorova detektivní činnost není bez výsledků a umožňuje alespoň v hrubých rysech postihnout rozvoj kláštera.

Poslední příspěvek z pera E. Rackové je věnován kostelu sv. Vavřince v Opatovicích nad Labem, který nese původní klášterní patrocinium. Jednoznačně je tamní farní kostel doložen až r. 1535, avšak existují i zprávy o kapli P. Marie z r. 1397, o níž se část starší literatury domnívala, že byla fyzickým předchůdcem dnešního kostela, stejně jako musela být zajištěna farní péče o obyvatele poměrně lidnaté vsi Opatovice, kam nadto za svým farářem v raném novověku docházeli také lidé z okolních vsí. Z důvodů nedostatku pramenů proto autorka obrací pozornost k obsáhlé kontextualizaci vztahu klášterů a farních kostelů a kaplí v místě jejich sídla, aby nastínila možné konstelace, a domnívá se, že neexistence farního kostela by za těchto okolností nebyla pravděpodobná. Nedostatek písemných pramenů nahrazuje pečlivým mapováním stavebního vývoje budovy. Bohužel nakonec vztah současného kostela a písemnými prameny zmiňované kaple P. Marie v textu explicitně neřeší, jen mezi řádky vyplývá, že podle autorky farní funkce musel kostel plnit již dávno před první zmínkou, nejspíše již před zánikem kláštera. S tím je možné souhlasit.

Přestože příspěvky netvoří celek a nenabízí syntetický pohled, jak ostatně v závěru připouští jeden z editorů, není to nic, co by zasluhovalo výraznější kritiku – sborník se tím nikterak nevymyká svému žánru. Cílem bylo nadto spíše propojit profesionální bádání s místním podhoubím lačným kvalitně zpracovaného historického vědění. Výzvou pro budoucí bádání tak bude zaplnit zejména hiát zejíci mezi rannými dějinami kláštera, kam směřoval příspěvek J. Šrámka, zejména pokud jde o otázku klášterní držby a majetkové strategie opatů, případně zasíťování kláštera a jeho zániku, tak detailně dokumentovaným v příspěvcích F. Šebka a D. Richtera. Otázkou samozřejmě je, zda se někdy podaří zrekonstruovat původní podobu klášteřiště a jeho proměny – dosavadní bádání tomu nenasvědčuje. Tak jako tak sborník nabízí kvalitní shrnutí stavu poznání dějin a stavebního vývoje opatovického kláštera. Nezbyvá než doufat, že se v budoucnu staně popudem pro další analytická zkoumání a nakonec také podkladem pro novou syntézu.

doc. Mgr. David Kalhous, Ph.D.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví

Filozofická fakulta

Masarykova univerzita

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno

Česká republika

david.kalhous@phil.muni.cz

ORCID: 0000-0002-6903-9371